

Рыскулова Г.У., Досалиева М.М.

КЫРГЫЗ ҮЙ-БҮЛӨСҮНҮН БАЛА ТАРБИЯЛООДОГУ БААЛУУЛУКТАРЫ

Рыскулова Г.У., Досалиева М.М.

ЦЕННОСТИ КЫРГЫЗСКОЙ СЕМЬИ В ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ

G.U. Ryskulova, M.M. Dosalieva

VALUES OF THE KYRGYZ FAMILY IN RAISING CHILDREN

УДК: 37.018.11

Бул макалада кыргыз үй-бүлөсүнүн бала тарбиялоосунда каада-салттын, үрп-адаттын алган орду, мааниси тууралуу сөз болот. Ошондой эле азыркы заманбап үй-бүлөлөр маани бербей келе жаткан айрым мүчүлүштүктөр саналып, алардын алдын алуу чаралары белгиленип, аягында айтылган учурларга көңүл бурулбаса кандай кесепеттер орун алышы мүмкүндүгү айтылат. Макалада ар бир адамдын өзүнө мүнөздүү сапат-тын, көз караштын, ой жүгүртүүнүн жана ынанымынын калыптануусунда үй-бүлөдө алган тарбиясы негизги башат болуп, ал баланын өсүүсүндө өзгөчө мааниге ээ экени белгиленет. Үй-бүлөдөн алган баштапкы тарбиялык таасир адамзатынын жалпы рухий маданиятынын өнүгүшүнө себепкер болот. Үй-бүлөдөгү тарбиянын негизги эле максаты баланы турмушка даярдоо болуп саналары белгиленип, аны адам катары калыптанышына кам көрүү, болочок турмушу үчүн мурунтан калыптанган жашоо эрежелерин үйрөтүүгө басым жасалды. Макаланын жыйынтыгында кыргыз элинин улуттук мүнөзүн, дүйнө таанымын балага кантип сиңирүү жолдору жөнүндө да маалымат берилди.

Негизги сөздөр: улуттук мүнөз, дүйнө тааным, эмоциялык атмосфера, кабыл алуу, үй-бүлө тарбиясы, адептик аңсезимдүүлүк, ой жүгүртүү, тунук сезим, алгачкы тарбия, жүрүм-турум эрежеси.

В этой статье рассматривается роль и значение обычаев и традиций в воспитании детей в кыргызской семье. В нем также перечислены некоторые недостатки, которые игнорируют современные семьи, как их можно предотвратить, а также о последствиях ожидавшие из-за игнорирования этих проблем. В статье подчеркивается, что семейное воспитание является ключевым фактором в формировании индивидуальных качеств, взглядов, мыслей и убеждений и имеет особое значение в развитии ребенка. Первоначальное воспитательное влияние, полученное от семьи, способствует развитию общей духовной культуры человечества. Было отмечено, что основная цель семейного воспитания - подготовить ребенка к браку, забота о его развитии как личности, научить его правилам жизни на будущее. В конце статьи была представлена информация о том, как привить детям национальный характер и мировоззрение кыргызского народа.

Ключевые слова: национальный характер, мировоззрение, эмоциональная атмосфера, восприятие, семейное воспитание, нравственное сознание, мышление, ясность, раннее воспитание, правила поведения.

This article examines the role and significance of customs and traditions in raising children in a Kyrgyz family. It also lists some of the shortcomings that modern families ignore, how they can be prevented, and the consequences awaiting them from ignoring these problems. The article emphasizes that family education is a key factor in the formation of individual qualities, attitudes, thoughts

and beliefs and is of particular importance in the development of a child. The initial educational influence received from the family contributes to the development of the general spiritual culture of mankind. It was noted that the main goal of family education is to prepare a child for marriage, take care of his development as a person, and teach him the rules of life for the future. At the end of the article, was provided the information about how to instill in children the national character and worldview of the Kyrgyz people.

Key words: national character, worldview, emotional atmosphere, perception, family education, moral consciousness, thinking, clarity, early education, rules of behavior.

Тарбиялоо процесси адамзатын коомундагы чексиз изилдөөнү талап кылган, түбөлүк актуалдуу тема болуп кала бере турган маселелердин бир болуп эсептелет. Анткени нечен кылымдар бою тарбия берүү процессине арналган иликтөөлөр буга күбө. Адам аңсезиминин улам өнүгүшү, коомдун ага ылайык тынымсыз өзгөрүшү тарбиялоо процессиндеги жаңы проблемалардын жаралышына, жаңыча мамиле кылууга негиз болуп келе жатат. Тарбия берүү процесси адамзат коомунун күзгүсү болгон билим алуу, өнөр үйрөнүү менен тыгыз байланышта болуп, жуурулушуп бирдей абалда турат деп эсептесек болот. Адамзаттын бардык жетишкендиктери жана баалуулуктары анын жүрүм-турумуна, тарбия-таалимине негизделип, адамзатынын жалпы рухий маданиятынын өнүгүшүнө себепкер болот. Ошондуктан, биздин алдыга койгон максатыбыздын бири тарбиялоо процессинин башаты болгон үй-бүлө тарбиясына токтолуу болуп саналат. Үй-бүлө тарбиясында келечектүү деп эсептелген төмөнкү учурларды бөлүп көрсөтүүгө болот: Биринчиден, өсүп келе жаткан жаш муундарды улуттук маданият, элдик каада-салт, ыймандык жана эстетикалык баалуулуктар менен тарбиялоо, ошол эле учурда аны жалпы адамзаттык баалуулуктар менен айкалыштыра ишке ашыруу. Ал эми маданияттын башкы көрсөткүчү болгон бул сапат адам баласына эң алгач үй-бүлөдөгү тарбиядан башталып калыптанат. Экинчиден, келечек ээсинин талапка ылайык билим алуусунда маданияттуулук менен мамиле кылуучулук принципти ишке ашыруу үчүн балдарда коммуникативдик маданияттуулукту калыптандыруу өтө маанилүү. Үй-бүлө тарбиясынын негизинде балдар маданияттуу жүрүм-турумдун элементардык эрежелерин өздөштүрүшөт. Демек, үй-бүлө - коомдун

социалдык-руханий көрсөткүчү болуу менен, мамлекеттин курамын түзгөн ар бир адамдын тарбиялык башатын чагылдырган адеп-ахлактык символ болуп эсептелет.

Үй-бүлөдөгү чөйрө адамдын өзүнө мүнөздүү сапаттарды, көз карашты, ой жүгүртүү жана ынанымынын калыптануусунда, өсүүсүндө өзгөчө мааниге ээ. Адамдын дили жана аң-сезиминде эң аруу, тунук сезимдери, алгачкы турмуштук түшүнүк жана элестетүүлөрү, дал ушул үй-бүлөдө калыптанат. Элибизде адамдын кандай экендиги, тарбиясы, пейили үй-бүлөсүнө болгон мамилеси менен бааланат. Үй-бүлөдө ушундай жазылбаган мыйзам-эрежелер бар. Алар нечен кылымдар бою укумдан-тукумга өтүп бышып келе жатат. Улууларды урматтоо, кичүүлөрдү ызааттоо, келечек муундарга камкордук кылуу дайыма үй-бүлөнүн негизги эрежелеринен болуп келген.

Кыргыз үй-бүлөсү башка элдердин үй-бүлөлөрү сыяктуу эле пайда болгондон бери бул мезгилге чейин ар түрдүү баскычтарды басып өтүп, түрү жана түзүлүшү боюнча бир катар өзгөртүүлөргө дуушар болгон. Коомдук мамилелерде пайда болгон түзүлүшү боюнча жана мамилелердин жаңы өзгөрүүлөрдү жаратканын айтуу мүмкүн. Кыргыз үй-бүлөсүнүн башаты эң байыркы доорго, алгачкы жамааттык түзүлүштүн стадиясындагы этникалык жалпылыктарга такалат, ал уруулардын калыптанышынын негизинде кыргыз эли түзүлгөн [6, 78-б.]. Ал эми азыр болсо мезгилге жараша ыңгайланып, коомдо өз ордун таап, бала өстүрүп, аны тарбиялап, келечек муунга кам көрүүсү, улутубуздун сакталып калышына кошкон салымы экендигин билебиз. Өмүрдүн уландысы, укум-тукумдун өзгөчөлүгүн сактаган бала чоңойтууда, тарбиялоодо кыргыздар өзүнчө бир улуттук түстөгү бала багуу маданиятын калыптандырган. Ошентсе да бала тарбиясы жөнүндө кеп болгондо, сөзсүз түрдө биз эске ала жүрчү жагдайлар бар экендигин унутпашыбыз керек. «Көп ата-энелер атайын педагогикалык билимсиз эле балдарын тарбиялашат деген ой педагогикалык билимдердин маанисине шек келтирбейт. Эмгектенүүнүн түрлөрүн адамдар ишмердиктин закондору жөнүндө эч бир түшүнүгү болбогон кезде да пайдаланышкан. Бирок, илимдин таасири менен адамдар эң укмуштуудай жетишкендиктерди, жаңылыктарды ойлоп табууга жол ачты» - делет [7, 6-б.]. Кийинки маалда кыргыз коомунда жүз берген саясий экономикалык системалардын алмашуусу адамзат аң-сезиминдеги баалуулуктарын да өзгөрүүсү менен коштолду. Кыргыз элинин үй-бүлөлүк салттары да жашоо тиричилигибизден сүрүлүп чыгып бараткандай. Улуу муундар калтырып кеткен асыл ойлорду, тажрыйбаларды, каада-салттарды, үрп-адаттарды азыркы муундун угут-көрөнгөсүнө айландыруу улутубузду сактап калуу деп билебиз.

Эзелки кыргыз эли менен бүгүнкү кыргыз эли бирдей эмес. Ал доордун өзүнө жараша сарсанаасы, түйшүгү, ой-кыялы болгон. Кыргыз кантип, кандайча кыргыз болгон? Заманына жараша, шартына жараша кыргыздын кыргыздыгы эмне менен аныкталган, кандай ырасталган, кандай көрүнгөн? Жашоо турмуштун эл эсинде тутулуп, сакталып калган, ар кыл кейипте болгон (ырында, жомогунда, уламышында, санатосуятында, элдик илимде, каада-салтында), улуудан кичүүгө мурас калган тарыхын, издерин, элес-баяндын изилдеп иреттеп кураштырсак, калганын ошого жараша баамдап-баалайбыз, кыргыздын ой-түшүнүгүнө, кулк-мүнөзүнө, кыял ниетине байланышкан көп нерсенин башын ачышка мүмкүндүк алабыз [3, 12-б.]. Демек, биздин улут болуп сакталып келе жаткандыгыбыз биздин каада-салтыбыздын, элдик чыгармаларыбыздын, ой-түшүнүгүбүздүн муундан-муунга өткөрүлүп келе жатышында экендигин танбайбыз. Эненин үнү баланын психикалык жактан жетилүүсүнө чоң таасири бар. Энесинин үнүнө каныккан бала эр жүрөк, тайманбас болуп чоңойот. Дүйнө таанымы эненин таасиринде болуп, эли-жерин сүйгөн, ата-энесин урматтаган уул-кыздар өсүп чыгат. Бирок азыр жаңы төрөлгөн наристени деле бала багуучуларга бактырып, энелери жумушка барып жаткан үй-бүлөлөрдү көп эле учуратып жатабыз. Бала төрөлгөндө эле таштап, мигрант болуп кеткени канча. Үй-бүлөнүн биримдиги баланын психикалык өнүгүүсүндө ролу абдан чоң. Кичине чоңойо калса бакчага берип, анан мектеп дегендей, ата-эне мээримин толук ала албай калган балдарыбыз көбөйдү. Ата-эне үчүн: “баланын курсагы ток, кийими бүтүн, калганын мектеп аткарат же кошумча сабактарга барып ошол жерден толуктап билим алса болду” - деген түшүнүк менен эле жашап калды. Көпчүлүк балдар үй-бүлө мээримин билбей чоңойуп жатышса, кээ бир балдарга эби жок, ашыкча мээрим коюп жатышат. Ар бир нерсенин өзүнөн чен өлчөмү менен болгону туура. Ал эми азыркы демократиянын шарапаты менен ар ким өз билгенин кылып, нарк билген аксакалдарыбыздын жарымы араб, жарымы орустун тушунугу менен насаат айтып отурат. Балдарды улуттук көз карашта тарбиялоодо өзүнүн келечекте улутчул-шовинисттердин армиясын түзүп чыгуу деп түшүнбөстөн, улутчул-патриот-улуттун маданиятын таанытууну адабиятын окутууну, улуттук Ата Мекенин ыйык тутууну үйрөтүүсү пайдалуу жагдай деп дагы билүүгө болот. Улуттун жоюлушу менен эл элдүүлүгүн жоготот жана мамлекеттүүлүгүн жоготот. Бул нерселерди өсүп келе жаткан ар бир уул жана кыз билип жана моюндарына алып чоңоюшу керек [1, 501-б.]. Азыркы күндө заманбап үй-бүлөлөрдө ата-энеси башка тилде сүйлөп, баласы такыр кыргызча тили чыкпаган, кыргызчаны түшүнбөгөн балдар да арабызда жүрөт. Макул канча тил

билсең, ошончо дил билесин, бирок өзүнүн улутунун тилин билбөө, улутун чанууга барабар. Улуттун улуттугун билдирүүчү, кашкайган чындык анын тили, эне тилин билбөө – бул ал улутту чануу. Элдин мүнөздүү өзгөчөлүктөрүнүн бири болуп тили саналат. Ар бир эл өз эне тилинде тарыхын, маданиятын, баалуулуктарын, психологиясын ж.б. чагылдырат

Кыргыз үй-бүлөсүнүн бала тарбиялоодогу алгачкы кадамы – балага кыргыз тилин оозантуу, кыпкыргызча “апа” сөзүн айттыруу болуп саналат. Ал эми бизде кыргыз болуп туруп кыргызчаны билбегендер өкүндүрөт. Кыргыз тилин билбеген бала эч убакта кыргызга күйгөн патриот болуп чоңойбойт. Баланын инсан катары калыптанып, мекенине болгон сүйүү, элин сүйүү, эр жигиттик мүнөздүн калыптануусунда эне тилибиздин орду баарынан жогору турат. Ушул нерсени ар бир кыргыз үй-бүлөсү эсинде бекем тутушу керек. Бала тарбиясына ата-энеси жетишпей калган кезде улуулар (чоң ата, чоң эне) жардам беришчү. Балдар сүйүү жана урматтоого жана башка сапаттарга балдар бакчасынан эмес, үйдөн үйрөнүшчү. Улууларга кандай мамиле кылуу керек экендигин алар ата-энеси чоң ата, чоң энесине кылган мамилени көрүп, түшүнүшчү. Өз ара мамилелерге балдарды табигый атмосферада тарбиялап, аларга келечекте кандай кыйынчылыктар болбосун өзүнө өзү ишенүүнү үйрөтүшкөн. Кеч киргенде үй-бүлө мүчөлөрү ашканага чогулушчу, ал жерде курсагын гана тойгузбастан, жан дүйнөсүн дагы азыктандырышчу. Тамак ичкн столдун жанында диван боло турган. Келгендер алгач жуунушуп, тамак бышканча эс алып, баарлашып отурушчу. Дасторконду чогуу жайышып, баардыгы чогулмайынча башташчу эмес. Дасторкон четинде өзгөчө дүйнө чогулчу. Бул биримдик үй-бүлө мүчөлөрүнө бири-бири менен көп нерселерди бөлүшүүгө жардам берчү.

Сүйлөө, угуу, унчукпоо, чыдоо, сөздү бөлбөө жана баашка коомдо өзүн алып жүрүү эрежелери үй-бүлөдө үйрөтүлгөн [5, 9-б.]. Ооба, мына ушундай асыл нарк-насибиз азыр күчүн жоготуп жатат. Үй-бүлө мүчөлөрү бир дасторкон четине кем чогулуп калышты. Чогулушса деле бирин-бири угуп тыңдоо жок. Тамак тез ичилип бүтсө, бата кылынгандан кийин ар ким өз телефонун кармап, өз бөлмөсүнө жөнөсө, ал эми кээ бир мезгилдерде баары тамак ичип бүткөндө күтпөй шашылыш туруп жөнөмөй адатка айланып баратат. Биздин жашообузга кол телефондор кирип келгенге чейин баары бирге отуруп сүйлөшчү, азыр баарлашуу да жоголуп баратат. Бирок замандын өз агымына тарбияны таштап коюуга болбойт. “Балага жакшы билим бериш керек, каалаганын аткарып туруш керек, кемчилдик сезбеш керек”- деген ураан менен эле жашап калдык. Жок эле дегенде үй-бүлөдө тамашалашып сүйлөшүү жана бири-бирине чындап

мамиле кылуу үй-бүлө ичиндеги мамилелерди күчтөндүрөт, үй-бүлөдөгү эмоциялык атмосфераны чыңдайт. Бала өзүн камкордукка алынганын сүйүү мээри менен сезе баштайт, жашы кичине чоңуна карабай, ата-энени мээрими балада жароокерликти, боорукерликти, жөнөкөйлүктү, өзүнө ишенүүчүлүктү пайда кылат. Эгер ата-энесинен сүйүү жана көңүл буруу жетишсиз болсо алар өз айланасындагылардан айрым негативдүү аракеттердин аркасында алууга умтулушат. Бирөөлөргө жагынуу, калп айтуу, жакшы көрүнүү үчүн кошомат жасоо сыяктуу көрүнүштөр келип чыгат. Адам жаш курагына карабай, канчалык деңгээлде күнүмдүк проблемаларды чече алганы ал үй-бүлөдө сезген сүйүүгө байланыштуу болот. Ата-эне канчалык чарчап турса да, балдары менен чогуу болгондо жан дүйнөсү эс алат. Эгерде ушул эле сезимдерди балага ашыкча берчү болсок да балада өз жүрүш турушуна көзөмөлүн жоготот, эгоист, жоопкерчиликсиздик сыяктуу терс сапаттарды калыптанып калышына себеп болот. Ошондуктан ар бир нерсенин өзүнүн ченеми менен болгону жакшы. Бала өзүнө эле болгон сүйүү менен жакшы тарбия алып калбайт, ата-эненин бири-бирине болгон мамилеси да бала үчүн чоң үлгү жана таасири күчтүү тарбия болуп саналат. Ошондуктан кыргыз элинде “Куш уядан эмнени көрсө, учканда ошону алат” – деген жакшы макал айтылып калган. Балага турмушта зарыл болгон мамилелешүүнүн, пикир алышуунун, карым-катыш түзүүнүн маанилүүлүгүн үйдө үйрөтүү, баланын эркин ой жүгүртүүсү үчүн жакшы жагдай жаратуу, туура сүйлөп, сөздүн маңызын андап-туюуга жетиштирүү ата-эненин милдеттеринин бири болуп саналат. Балдарды тарбиялоодо макалдардын маанисин түшүндүрүү, аларды турмушта колдоно билүүнү үйрөтүүнүн да орду өзгөчө. Анткени, макал-лакаптар элдин көп кылымдык турмуштук тажрыйбасынын жыйынтыгынан алынгандыктан, балага жакын болгон азыркы турмуштук окуяларды, көрүнүштөрдү түшүндүрүүдө макал-лакаптарды эстетикалык даяр көркөм каражат катары колдонууга болот. “Кылымдап жашап, эл оозунда айтылып келген макал-лакаптардын таалим-тарбиялык, эстетикалык мазмунун эске алганда, эртеңки келечектеги балдарды тарбиялоодогу да зор маанисин эске алышыбыз керек” – деп айтылган [8, 146-б.]. Ар бир эле үй-бүлөдө балдардын максаттарын, каалоолорун жана умтулууларын биле беришпейт. Баланы күчкө салып, өзүнүн калоосу жок бир нерсе жасатпоо керек. Анткени балада нараазычылык күчөп, тоң моюндук, кежирлик сыяктуу сапаттардын калыптануусуна шарт түзүп коебуз. Күчкө салбай балага ошол жасай турган нерсени кеңири айтып түшүндүрүп берсек, баладагы ынанууну пайда кыла алсак, анда ошону менен бирге эле ар бир

нерсеге ойлонуп оң жагын табууга аракеттенген баланы тарбиялап жаткан болобуз.

Үй-бүлөдөгү тарбиянын негизги эле максаты баланы келечек турмушка даярдоо, аны адам катары калыптанышына кам көрүү, болочок турмушуна жашоо эрежелерин үйрөтүү болуп эсептелет. Тарбиянын башаты ошентип үй-бүлөдө башталат. Тарбия берүүдө атага караганда энеге чоң тапшырма жүктөлөт жана дагы баланын акыл жөндөмү, баамы энеге окшош болот. Себеби, түйүлдүк эненин ичинде өөрчүгөндүгүнө байланыштуу. Энеден 70%, ал эми атадан 30% гендик мүмкүнчүлүктөр өтөт дейт көпчүлүк изилдөөлөрдө. Ошондуктан акылман элибизде “Атасы жиндинин бири жинди, энеси жиндинин миңи жинди” – деген накыл кеп жашайт. Демек акыл-эс адамга табиятынан мүнөздүү болуп ата-энесинин, ата тегинин мурасы катары да каралып келет.

Кыргыз өзүнүн кылымдык тарыхында тажрыйба гана топтоп чектелбестен, жаш муундардын акыл-эсин, адептик аң сезимин өстүрүүнүн ыкмаларын, жол жоболорун иштеп чыгышкан жана тарбия, тартип, ыймандык маселелерге көңүл бөлүшкөн. Балдардын акыл-эсин өстүрүү үчүн билим көрөнгөсүн байытуу керек деген элдик педагогикалык жоболор, ой-корутундулары азыркы илимий көз караштарга жакын. Эл акыл-эсти (аң сезимдүүлүктү) адамзатка таандык касиет катары баалап, бир четинен акыл-эс адамга табиятынан мүнөздүү экендигин түшүнсө, экинчиден адептик аң сезимин өнүктүрүү керектигин сезишкен. Кыргыздар табигый акыл жөндөмүн дээр же дээринен бүткөн акыл дешет [2, 28-б.]. Айрым ата-энелер баласы тил алса эле аны адептүү деп эсептейт. Анткени тил алчаак баласы бар ата-эне тынчыраак жашайт. Тил алчаактык- адептик аң-сезимдүүлүктүн көрсөткүчү эмес. Эгерде ата-эненин негизги максаты-баланын тил алчаактыгы болсо, алар ар кандай аракет амал менен баланын тил алчаактыгын гана камсыз кылат. Мындай тил алчаак баладан, аң-сезимдүүлүгү жеткиликтүү өнүкпөгөн, рухий кубаты чабал адам чыгат. Айрым ата-энелер балдарына жетекчи сыяктуу мамиле кылышат. Мындай үй-бүлөнүн балдары тил алчаак болушат, бирок бала менен ата-эненин ортосунда мамиле жакшы болбойт. Айрым ата-энелер балдарынын (аларды) жакшы көрүүсүнө өзгөчө кам көрүшөт. Алардын пикири боюнча балдары тил алчаак болуш үчүн, баланын мээримине татыктуу болуш керек. Жөнү жок эркелетишет. Ата-эненин мээримине бала муктаж, бирок ыгы жок, артыкбаш мээримдүүлүктөн бала арамза, анткор болуп чоңоюп калат [4, 23-б.].

Азыркы заманбап үй-бүлөлөрдө ушундай эле тарбиянын мүнөзү байкалып турат, себеби баланы чоң, кичинесине карабай эркелетип, ашыкча мээрим төгүп, баланын бүткүл каалоосун аткарууга аракеттени-

шет. Ошону менен баланын сүйүүсүнө татыктуу болуулары келишет. Алар балдардын инсан катары өсүп өнүгүүсүнө зыян алып келет. Баланын келечекте өзүнүн айтканын бербеген, дайыма айтканы айткан, ошонук гана туура болуучу, көк бет бала, же өз алдынча эч нерсе жасай албаган, идеясы жок бала чоңойтуп жаткандыгын ата-эне билишпер болду бекен? Даанышман бабаларыбыз: “Баланы бактысыз кыламын десем, анын бүт каалаганын аткара бер” – деген накыл кебин бекеринен калтырышкан эмес. Анткени баланын каалаганы дайыма ишке ашса, ал ойлонуп бир нерсеге жетүүгө умтулуп, аракет этпейт. Демек ашыкча мээрим төгүү менен тарбиялоо да баланын келечек тагдырына терс таасирин тийгизип коерун элибиз илгертен эле баамдаганы көрүнүп турат. Себеби кыргыз үй-бүлөлөрүндө чоң ата, чоң энелеринин көзүнчө ата-энелер балдарын өөп, жыттап эркелеткен эмес, айрым үй-бүлөлөрдө болсо өзүнүн ата-энесин “ата, апа” – деп да айттыра алышкан эмес, жөн гана аке, жеңе деп айтышкан, же болбосо чоң атасын ата деп, өзүнүн атасын аке же аба деп айтышкан. Ошентип баланы өз билемдик менен каалаганын аткара бербеген, улуулардын сөзүн уккан, үй-бүлөлүк гармониянын астында тарбиялашкан. Азыркы мезгилде мындай көрүнүштөр жокко эсе. Анткен менен өз балдары менен жылуу мамиле түзүп, бардык нерсенин чен өлчөмүн билген үй-бүлөлөрдүн да саны өсүүдө. Балдарынын этикалык жана эмоциялык өнүгүүсүндөгү өз ролун сезген ата-энелер аларды алдыңкы тарбиялоо ыкмаларынын жардамы менен өстүрүүгө аракет жасоодо. Ааламдашуу мезгилинде жергиликтүү маданият дээрлик жоголуп кетет деп кооптонууга себеп бар деп да, жок жеп да айтуу кыйын. Анткени айрым үй-бүлөлөр бүгүнкү күнү дагы тарбиялоонун элдик салттуу принциптерин колдонушат. Көбүнчөсү айылда жашаган үй-бүлөлөр дагы деле чоң ата, чоң эненин тарбиясын алып жатышат, ал эми шаарларда тескерисинче, ата-эненин балага бөлүүгө убактысы жок

Кыргыз үй-бүлөлөрүнө таандык дагы бир жакшы салтты кездештирүүгө болот. Ал жети атасын билүү. Улутубуздун улут катары сакталышында чоң роль ойнойт. Кыргыз журтунда илгертеден уруу аксакалдары, ата-энелер, балдары менен бетме-бет отуруп баарлашып, өткөн тарыхты, орчундуу окуяларды, социалдык саясий маалыматтарды, ар кыл маселелерди талкууга алышкан. Санжыра уруунун, үй-бүлөнүн ынтымагын арттыруучу, үй-бүлө мүчөлөрүнүн ортосундагы мамилелерди бекемдөөчү, санжыра угуучулардын логикалык ойлоосун, кабыл алуусун, эске тутуусун сезимдерин өстүрүүчү эң сонун психологиялык ык болуп эсептелинет. Мисалы: өзүнүн түпкү тегин, кайсыл уруудан экендигин, ата теги ким болгондугун билген адам, өз уруусунун, ата баба-

сынын сыймыгы болгон жана ата-бабаларынын, келечек муундун астында кандайдыр бир жоопкерчилик-түү экендигин сезет. Өзүнүн түпкү тегин билген адамда этникалык тануусу, иденттүүлүгү жана өзүнө болгон баа берүүсү, өзүн башкаларга окшоштуруу, алардай сезүү процесстери калыптанат

Жети ата кыргыз коомунда социалдык маанилүү роль ойногон. Салтка ылайык кыргыз улутундагы ар бир адам өзүнүн жети атасын билүүгө тийиш болгон. “Жети атаң ким?”- деген суроого ар бир кыргыз баласы так жооп берген. Анткени жети атасын билүү менен тегин андап, бабалардын нуска керээздерин сактап, уюткулуу элдин урпактары экендигин далилдеп келишкен. Улуттун келечегин ойлогон ар бир үй-бүлө “жети атасын билүү парз”- деп эсептешкен. Ошол жети атасынын арасында кандай адамдар өткөн, ошол адамдардын өнөрү кимисинде сакталып калган? Жети атасынын кимдер болгонуна кызыгуу аркылуу өз канында кандай мүмкүнчүлүктөрдүн катылып жатканын андоо менен, ата-эне баланын зээндүүлүгүн байкаары менен ошону өөрчүтүүгө күч жумшаса, баланын талантынын ачылышына эртерээк кам көрүүгө жетишет. Ал эми канында бар талант тапталса, ал жогорку даражага жетишине эч кандай күмөн жаратпайт. Эл ичинде дагы “бир уруунун балдары”- деген түшүнүк жашайт. Эгер бир уруудан чыккан адамдар арасында кандайдыр той-аш болобу, өлүм болобу, кандайдыр бир кокустуктар болобу “ушул биздин уруудан болот, жанында турбасак уят болот” - деп өз уруусуна таандык адамдардын оорун колдон, жеңилин жерден алып жапырт жардамдашкан. Ушундай жакшы жөрөлгөлөрдү сактап калуу үчүн ата-энелер “жети атасын” балага жаттатып, “уруусу ким, уругу ким?” экендигин дайыма жадына салып, алыскы, жакынкы туугандарына каттоо жасап, амандык сурашып турууну үйрөтүү керек. Туугандар менен каттоо жасоо балада мээримдүүлүктү, боорукерликти пайда кылып, жалгыз калуу коркунучунан сактап турат. Элибизде жети ата өтмөйүн кыз алып кыз беришкен эмес, ал эми бул көрүнүштү илимий жактан карасак, туугандардын ортосундагы курулган үй-бүлөлөрдө майып балдардын туулушу, же гендин бузулуусуна алып келерин илим далилдеген. “...болочоктогу тукум улантуучу баланы төрөп берүүчү эненин кайсы элден, уруудан экени, тукумунун тазалыгы

эске алынып, жети кыр ашкан жерде жашаган кызды тандап алышкан” [9, 258-6.]. Элибизде да “Жети атасына каргышталган” - деген сөздөрдү да кезиктирүүгө болот. Демек үй-бүлө кийинки муундарына да кам көрүп, жаман иштерден тыйылып, каргыш жети атага чейин жетерин билип, алдын ала муунга залакасын тийгизбөө иретинде, өзүнөн кийинки муунду таза сактоо үчүн, жаман иштерден оолак карманууга да күч берип турган.

Жыйынтыктоочу сөз иретинде ар бир кыргыз үй-бүлөсү бала тарбиялоодо төмөнкүлөргө көңүл буруулары зарыл:

- Баланын тили эне тилинде чыгып, эненин үнү менен каныгып, эненин мээриминин астында чоңоюшу шарт;

- Баланы ашкере эркелетүү жана каалаганын аткаруу келечегине зыян келтирүү экенин билиш керек;

- Ар бир ата-эне азыркы замандын талабына ылайык билим алып туруусу зарыл

- Балага көбүрөөк убакыт ажыратып, баарлашып туруу, психологиялык атмосфераны жакшыртуу, баланын ички сезимдерине байкоо жүргүзүү;

- Жети атасын таанытуу, уруусун, уругун айтып тааныштыруу, алардын жердеген аймагын түшүндүрүү, азыркы мезгилдеги ар бир ата-эненин негизги милдети деп эсептөөгө болот.

Адабияттар:

1. Ата бабалар табериги: Кыргыздын адеп-ахлак, салт-санаа, үрп-адат, ырым-жырым жана жөрөлгөлөр жыйнагы / Түз. М.Каримов. - Б: “Бийиктик”, 2011.
2. Алимбеков А. Кыргыз элинин билим берүү салттары. / Окуу куралы. - Бишкек, 2001.
3. Бөкөшов Ж.Кыргыз философиясы. / Окуу куралы. – Бишкек, 2013.
4. Жумабаева Г.А. Адептик аң-сезимдүүлүккө тарбиялоонун педагогикалык жана психологиялык аспектилери. / Окуу куралы. - Бишкек, 2009.
5. Ж. Борочоров Ааламдашуу доорундагы үй-бүлө. - Бишкек, 2013.
6. Үнал Али. Үй-бүлө маселелери социологиянын күзгүсүндө. / Окуу куралы. - Бишкек, 2015.
7. Кыргыз педагогикасы. Энциклопедиялык окуу куралы. - Бишкек, 2004.
8. Рыскулова Г.У. Балдарды тарбиялоодогу макал-лакаптардын орду. // Известия ВУЗов Кыргызстана, №4, 2016.
9. Рыскулова Г.У. “Манас” эпосундагы баланы тарбиялоо идеялары. // Известия ВУЗов Кыргызстана, №12, 2016.